

Димитър Талев и вестник „Зора“

Български национализъм

„В тия две думи, малко странни на пръв поглед е заключен един дълбок смисъл. Тук има нещо повече от онова, що се съдържа в обикновеното понятие за национално чувство...“

Д. Талев – в. „Македония“
25 окт. 1930г.

„Ако трябва с една дума да определим характерната същност на българския национализъм, можем веднага, без всякакво колебание да изречем думата свобода. И после също тъй веднага можем да прибавим: български национализъм, това е непрекъснат устрем към национално обединение, духовно и политическо.“

Д. Талев – в. „Зора“
23 юли 1940г.

* * *

Димитър Талев свързва живота и таланта си с два вестника в България – „Македония“ (Иван Михайлов) и „Зора“ (Данаил Крапчев). Списва в редакциите им около 17 години, а на страниците на изданията българският класик ни завещава над 400 публицистични текста обговарящи събитията около Македонския въпрос – голямата творческа рана. Едновременно с тази определена вече вътрешна посока за Талев и неговото творчество, започва и друг, независещ от него процес. С оглед на политическата действителност от началото на 30-те години, както и след '44г., различни режими в страната сбутват Идеята в квалификацията „забранено“.

През 1933г. след убийството на тогавашния директор Симеон Евтимов в края на месец декември 1932г., Талев става директор на вестник „Македония“ и ръководи изданието в най-критичния период – до 1934г., когато ВМРО е забранена от властите, а в. „Македония“ като неин легален орган – спрян. На 10 септември получава официално писмо да предаде целия инвентар на вестника. След 1934г. големите идеали и творчески търсения на Димитър Талев са приютени от един от най-влиятелните вестници в България – „Зора“. Продължава своята журналистическа дейност в не по-малко популярното издание на Данаил Крапчев - изтъкнат български журналист, общественик и революционер, един от големите български политически анализатори. Работи там до средата на 1944г. като редактор на страницата за литература, изкуство и култура заедно с Йордан Бадев. **Поради характеристики на печатния орган не бива да ни изненадва фактът, че Димитър Талев списва във вестник „Зора“.** В работата си като журналист след 1934г. той изцяло спазва линията на публикациите си от вестник „Македония“. **Защитава националната и личната си кауза и отстоява своята позиция спрямо разрешаването на Македонския въпрос.** Написаното от него в „Зора“ е своеобразно и логично продължение на журналистиката му от началото на 1927г.

Вестник „Зора“ е „независим информационен утринен ежедневник. Ред.: Данаил Крапчев и Георги Белчев. Излиза в София... „Зора“ е един от най-големите и трайни

български буржоазни всекидневници до 9 септ. 1944г. Създаден е от средите на едрия капитал в България и е свързан в началото с демократическата партия, с ВМРО и с антисъветските белогвардейски центрове, които водят борба против БЗНС и против БКП. Във външната политика се ориентира към фашистка Италия. След фашисткия преврат на 9 юни 1923г. „Зора“ поддържа сговористката диктатура и монархията, сътрудничи с ВМРО на Иван Михайлов. По време на Втората световна война се застъпва настойчиво за присъединяване на България към Тристранния пакт, начело с Германия, и е за активна намеса на България във войната против Съветския съюз. Със своите статии, информации и други материали из областта на икономиката, политиката и културата „Зора“ е типичен представител на идеологията и политиката на българската реакционна буржоазия в периода между двете войни до септ. 1944г.”¹

Във вестник „Зора“ ще проследим личностната и творческата константна рана: „Границите, които разпокъсаха родната ни земя, - пише с болка Талев, - разкъсаха и душата ни, народната душа.”² Не е отстъпил нито сантиметър от позициите си: „Има редица неща, по които всички българи, и от Горна, и от Долна земя си приличат, като да са родени от една и съща майка. Тия неща, душевни и телесни белези, всички заедно дават онуй, което е самобитно, специфично българско и по което нашият народ се различава от другите народи.”³ В статиите си, интересно е да се отбележи, Талев нарича България и Македония съответно Горна и Долна земя. Ще прочетем още определения като: „освободената земя”⁴ и „Отсам и отвъд”.⁵

Всъщност в началото на 40-те години Талев вече работи върху „Железният светилник”. Във в. „Зора”, като разкази, писателят публикува глави от бъдещия си роман. Първи е „Внучката на хаджи Серафим” от 26 февруари 1944г. До края на август същата година са публикувани и останалите единадесет части: „Шарената черга” (бр. 7403); „Господарят иде” (бр. 7410); „Несторен грях” (бр. 7416); „Ведрина след буря” (бр. 7427); „Рожба от сърцето” (бр. 7443); „Огънят в огнището” (бр. 7447); „Новият майстор” (бр. 7453); „Монахът от Рила” (бр. 7479); „Души се пробуждат” (бр. 7498); „Покорни люде” (бр. 7510); „Казано е” (бр. 7540).

С не по-малка важност се очертават и други публикации на Талев – от неговия сборник „Завръщане”. Сборникът с разкази „Завръщане” излиза в пълната си цялост само веднъж през 1943г. Цялостната му концепция е построена въз основа на духовното преживяване на Димитър Талев, което е в пряка връзка с историческата действителност през 40-те години. Онова **Завръщане**, за което мечтае цял живот – в свободната родина. Публикува книгата си във време, когато Македония за кратко е върната на България – през Втората световна война. Това е съдбовен момент за писателя. Най-накрая неговата мечта, целта, на която е подчинил цялото си творчество, е постигната и предприема пътуване до своя роден край. Текстовете от сборника са събирани впоследствие и са отпечатвани в различни години. Но въпреки това, всички те съдържат в себе си смисъла и мотива на завръщането. Завръщане, както във физическия, така и в духовния смисъл. Ето какво пише Талев в един от разказите си: „Случвало се е няколко пъти

¹ Иванчев, Д. Български периодичен печат 1844–1944. – С., 1962, Т.1, с. 341.

² „Към пълно изцеление” – в. Зора, 7 авг. 1943г.

³ „Единство в една душа” – в. Зора, 22 юли 1940г.

⁴ „Рицари на българската просвета” – в. Зора, 8 юни 1941г.

⁵ „Отсам и отвъд” – в. Зора, 1 апр. 1943г.

да се завръщам в родния край, след като съм се лутал години наред далеч от бащино огнище. Аз не познавам по-велика радост от оная, която изпитвах, когато виждах отново родните небосклони... Всичко туй, което виждаха очите ми, сияеше през блясъка на радостни сълзи.”⁶

В изданието на Крапчев публикува освен политически статии и редица разкази, които по-късно събира в книгите си: „Златният ключ” – 1935г., „Великият цар” – 1937г., „Старата къща” – 1938г. и „Завръщане” – 1943г. В следната последователност излизат и разказите, които дават имена на някои от сборниците: „Златният ключ” – в. „Зора” XIII, 1935, бр. 4876; „Старата къща” – в. „Зора”, XVIII, 1937, бр. 5356; „Завръщане” – в. „Зора”, 6 юли 1941г.

Талев пише и редица статии с различна тематика: „Христо Ботев”⁷, „Поетическата география на Македония” - с известни корекции и промени, разкази, които препечатва от вестник „Македония” - „Палач по стъпките ми. Откъслек”, „Пролетна тревога”, „Верност”, един откъс от „Усилни години”⁸

Пак на страниците на вестник „Зора” ще открием и едно своеобразно творческо предсказание на Димитър Талев за собствената му съдба. Писана в годините преди 1944г., тази статия важи с пълна сила за живота и трудностите, през които се налага да премине писателят. „Рядко се случва, и не само у нас, даровит творец на духовни блага да се радва на известност според дарбите и заслугите си. Едва към края на живота му или, най-често, след смъртта му неговият образ и делото му израства и засиява пред очите на всички.”⁹

Въпреки че Димитър Талев сменя трибуната на своята публицистика, нейната посока и внушения остават непокътнати.

Димитър Талев живее 68 години, през които твори в името на своята единствена свята кауза: да напише „Нещо големо за Македония”¹⁰. След 9 септември 1944г. обаче, да си *Защитник на българската кауза в Македония*, се оказва застрашаващо живота начинание.

„Знаехме, че българщината в Македония е отново подложена на преследване. – пише Коста Църнушанов, приятел на Талев – *Едно след друго идваха известия за избити добри българи под претекст, че са помагали „на окупаторот”. Започнали бяха страшни процеси, в които такива добри българи, другари на Талев... бяха осъдени на смърт поради единствената вина, че са се зарадвали на разгрома на сръбска Югославия и посрещнали като свои кръвни братя българските войски. Други бяха хвърлени в затвора... същите ония, с които навремето Талев копнееше за България.”¹¹*

С ужас писателят научава и други тревожни новини: „След убийството на Данаил Крапчев в Горна Джумая, Димитър Талев узнава, че след 9 Септември е започнало преследване на други журналисти и сътрудници на вестник „Зора”: убити са Борис Руменов (Борю Зевзека), а по-късно и другарят му Йордан Бадев, с който водеха отдели за

⁶ Талев, Д. Завръщане. – С., 1943, с. 210.

⁷ „Христо Ботйов” – в. Зора, 1 юни 1943г.

⁸ „Първият изстрел” от 1 авг. 1942г.

⁹ „Ситото на времето” – в. Зора, 26 юли 1940г.

¹⁰ Талев, Д. (Спомени). – Цит.: Найденова-Стоилова, Г. В творческата лаборатория на писателя Димитър Талев. – Лит. мисъл, 1957, кн. 2, с. 95.

¹¹ Църнушанов, К. Димитър Талев в моите спомени. – С., 1992, с. 91.

литература и изкуство във в. „Зора“, а много други са арестувани или в неизвестност.”¹² Сходна съдба сполетява самия него и много други от неговите съмишленици.

„Творческият ад“ започва на датата 18 октомври 1944г., когато Димитър Талев е арестуван, след това въдворяван в концлагери, изключен от Съюза на българските писатели, лишен от софийско жителство, изселен със семейството си в Луковит, а след това непрестанно следен и разработван от Държавна сигурност, макар и вече неизлечимо болен. Заради идеалите си Талев попада в категорията „Забранени автори“, негови творби и книги не се издават, не се четат и целенасочено са „обречени“ на забрава.

Ужасяваща информация и изчерпателни сведения за тежката съдба на Димитър Талев след 9 Септември ни дават освен Коста Църнушанов, Христо Огнянов, Веселина Станишева, Цвета Трифонова, Здравко Дафинов и други негови изследователи, съидейници и близки. Но от изключително значение тук блести друг факт – силата на творческия дух на писателя при непрестанната му борба с реалността. Творческото в Талев **преодолява** всичко и продължава да съществува.

Когато арестуват Талев, у него вече зрее идеята за „Големото нещо за Македония“. Осем месеца по-рано на страниците на вестник „Зора“ вече са публикувани някои от главите на книгата „Железният светилник“. Но интересно е, че дори и в лагера, при изтощителния физически труд и недоброто си здравословно състояние, той мисли за своята книга и придава нови, все по-реални очертания на своите бъдещи герои. Пред Коста Църнушанов Георги Рашев, който е заедно с Талев в лагера „Бобовдол“, разказва: *„Вечерно време, по на завет тихо разговаряхме все за вълнуващи неща. Аз, Славчо Красински и други приятели се интересувахме за творческите намерения на нашия почитан приятел. Димче разказваше спомени от по-далечното минало като основа на творческите му планове. „Дано да мога да увековеча името на Преспа, защото около нея са ставали големи събития. Дано да съумя... Те са велики времена.“ Вече замисляше написването на „Железният светилник“, откъслечни части от който вече били готови. Разказваше спомени от училищния си живот в Прилеп и Солун и се унасяше в мечти, въпреки тежкото си положение...“*¹³

Свидетелство за непрестанния творчески процес, който кипи у Талев, дори и във времена, когато е бил на косъм от смъртта в „Куциян“, е една картичка до неговата съпруга, за която съобщава отново Коста Църнушанов – *„И тук мисълта за творчеството не е напускала нашия писател. От едно негово писмо от 10 декември 1947 година до съпругата му узнаваме, че той постоянно мисли за съдбата на дадената за печат книга. „Какво става с книгата ми – печата ли се? Ще излезе ли скоро от печат? Ако Минев още не е почнал, настой най-енергично веднага да я печати.“*¹⁴

В живота на Димитър Талев, освен творчески успех, е заключен символът на един истински и героичен духовен подвиг. Когато се завръща у дома, несигурен в бъдещето си и в това на своето семейство, но вече с близките си, Талев продължава работата по „Железният светилник“. На 4 септември 1946г. романът „Железният светилник“ е готов. Спира го комунистическата цензура и романът отлежава 3 години в чекмеджето на Георги Караславов. Макар и физически свободен, над творчеството на Талев лежи друг тип догма – жестока за един творец.

¹² Дафинов, З. Последният възрожденец. Автентичният Димитър Талев. – С., 2008, с. 153.

¹³ Църнушанов, К. Димитър Талев в моите спомени. – С., 1992, с. 97.

¹⁴ Църнушанов, К. Димитър Талев в моите спомени. – С., 1992, с. 102.

Заради идеалите си Димитър Талев попада в категорията „Забранени автори“, негови творби и книги не се издават, не се четат и целенасочено са „обречени“ на забравата. На 18 октомври 1944г. той е арестуван без официално обвинение, без съд и присъда и е въдворен в Софийския централен затвор. Забравени и осъдени заедно със своя автор остават негови разкази от периодичния печат, книгите „Сълзите на мама“ – приказки за деца (1925г.), „Усилни години“ (1928-1930г.), „Здравец и Иглика; Сърцето-цвете“ (1930г.), драмата в шест действия „Под мрачно небе“ (1932г.), „Пролетта е магьосница“ (1931г.), „Игра“ (1939г.), биографичният очерк „Гоце Делчев“ (1942г.), книгата „Град Прилеп. Борби за род и свобода“ (1943г.) – които не са преиздадени след 1944г. и са непознати за обикновения читател. Изключение в някаква степен от тези ранни произведения прави неговият роман „На завои“ от 1940г. Творческата съдба на писателя е един от най-ярките примери за това, как политическата обстановка в страната посяга грубо не само върху личността, но и върху литературното му дело и го определя в неговата същност. Най-напред го разделя на публикувано преди 1944г. и след нея, а въз основа на това го превръща в **популярно и непопулярно**.

Непопулярна остава и публицистиката на Талев от вестниците „Македония“ (1927-1934г.) и „Зора“ (1934-1944г.). Макар днес тя е събрана в две самостоятелни издания, това става едва 75 години след създаването ѝ.

Нито един от „методите“ не успява да изкриви или промени посоката на неговото усещане за справедливост и истина, не успява да заличи спомена за неговата родина и да пренапише в съзнанието му нейната историческа съдба. *„Димитър Талев не отстъпи при цялата си политическа уязвимост нито сантиметър от суверенната своя литературна теория, от съвестта си, от овладелия го творчески нагон и болка за бъдещето на земята, която го е родила и отгледала.“*¹⁵

Всъщност арестите, концлагерите, мините и затворите в живота на Димитър Талев идват поради нежеланието на автора да промени своите възгледи. 9 Септември '44г. - период в живота му, който тотално прекъсва физическото здраве, но все пак доказва духовната издръжливост на таланта му, защото именно след 1944г. Талев се превръща в светло доказателство на вренените завети в собствените си книги. Сам казва: *„Аз твърдо вярвам, че светлото и доброто е преобладаваща сила в живота. От мига, в който тази вяра би била убита, аз не бих могъл да напиша нито един ред.“*¹⁶ И продължава да твори, за да се превърне в един от безспорните български класици.

Ирина Димитрова

¹⁵ Хайтов, Н. Димитър Талев остава – да му мислят живите. 100 години от рождението на Димитър Талев. – сп. Български писател, 1 сеп.1998, бр. 24, с. 6.

¹⁶ Каролев, Ст. Преспанският летописец. – В: Димитър Талев. Съчинения. Т. 1, С., 1972, с. 8.